

УДК 159.922.7/.8:316.624-058.86

Кузьмін В. В.¹, Савченко А. А.²

¹ канд. соц. наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

² студ. СНЗ-113_2 НУ «Запорізька політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ТА АСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ-СИРІТ: ПРИЧИНИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ

Теоретичне осмислення проблематики агресивної та асоціальної поведінки дітей-сиріт засвідчує її складний, багатовимірний характер. Формування зазначених поведінкових проявів зумовлюється взаємодією біологічних передумов, індивідуально-психологічних особливостей та соціального середовища розвитку. У науковому дискурсі агресія інтерпретується з різних концептуальних позицій: як біологічно детермінований феномен, пов'язаний із вродженими механізмами реагування та нейропсихологічними особливостями; як наслідок внутрішньоособистісних конфліктів і фрустрацій у межах психодинамічного підходу; як результат когнітивних викривлень і дефіциту соціально-перцептивних навичок; а також як продукт соціального научіння, що формується через засвоєння моделей поведінки в процесі спостереження та підкріплення.

Аналіз психологічних характеристик дітей, позбавлених батьківського піклування, дозволяє виокремити специфічні умови їх розвитку. Досвід емоційної депривації, порушення або відсутність стабільної прив'язаності, обмеженість позитивних зразків міжособистісної взаємодії та соціальна ізоляція створюють підвищений ризик виникнення дезадаптивних форм поведінки. За таких обставин агресивні й асоціальні реакції нерідко виконують компенсаторну або захисну функцію, виступаючи способом самозбереження, привернення уваги чи утвердження власної значущості в умовах нестабільного соціального середовища [1-4].

Узагальнення отриманих результатів емпіричного дослідження дозволяє сформулювати такі науково обґрунтовані висновки.

Результати тесту «Визначення схильності до девіантної поведінки» виявили констатовано виражені асоціальні тенденції, а саме: продемонстрували високі показники за шкалами агресії та насильства, подолання норм і правил, деліквентної та адиктивної поведінки. Це вказує на ризик порушення соціальних норм, формування протестних моделей взаємодії та соціальної дезадаптації.

Встановлено багатофакторну природу агресивної та асоціальної поведінки. Проведений факторний аналіз дозволив виокремити три латентні чинники: емоційно-агресивний (афективна нестабільність, ворожість, імпульсивність); соціально-девіантний (порушення норм, деліквентні та адиктивні тенденції); дефіцит саморегуляції (низький рівень вольового контролю емоцій). Сукупність цих факторів пояснює більшу частину варіативності поведінкових проявів, що підтверджує комплексний характер досліджуваного явища.

Отримані результати свідчать, що агресія не є ізольованою реакцією, а інтегрується в ширший комплекс асоціальних тенденцій, посилюючи ризик соціальної дезадаптації дітей-сиріт.

Таким чином, результати емпіричного дослідження підтвердили висунуті гіпотези та довели, що агресивна й асоціальна поведінка дітей-сиріт має багатовимірний характер і формується під впливом взаємодії емоційних, соціальних і когнітивно-регулятивних чинників.

Нами було розроблено та запропоновано до впровадження ігровий тренінг «Територія довіри: вчимося взаємодіяти без агресії» розроблений з метою зниження рівня агресивності підлітків-сиріт та розвитку навичок конструктивної соціальної взаємодії. Програма ґрунтується на принципах гуманістичної психології, когнітивно-поведінкового підходу, теорії соціального навчання та розвитку емоційного інтелекту. Особливість тренінгу полягає у використанні ігрових форм роботи як безпечного способу опрацювання емоцій, зняття внутрішньої напруги та формування альтернативних моделей поведінки. Ігровий формат знижує опір учасників, активізує спонтанність, сприяє відкритості та створює атмосферу психологічної безпеки.

Запропоновані рекомендації дозволяють не лише зменшити прояви агресивної та асоціальної поведінки, а й сприяють формуванню соціально-адаптованої, емоційно стабільної особистості дітей-сиріт. Їх використання є практично важливим для педагогів, психологів та соціальних працівників у закладах інтернатного типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузьмін В. В. Кар'єра та молодь із різних специфічних соціальних спільностей при вступі у доросле життя (на матеріалах емпіричного

дослідження проведеного у Запорізькій області). *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Сер. Соціологія. Миколаїв, 2015. Вип. 246. Т. 258. С. 132-140.

2. Кузьмін В. В. Соціалізація сиріт у вищих навчальних закладах України: соціотехнологічний аспект : автореф. дис... канд. соціол. наук. Запоріжжя, 2013. URL: <http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/3594>

3. Кузьмін В. В. Соціально-психологічні та нормативно-правові аспекти адаптації осіб із сирітським дитинством у ВНЗ України. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. Одеса, 2016. Вип. 1(67). С. 49–66. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/9967/1/Kuzmin%202016.pdf>

4. Кузьмін В. В. Типологізація специфічних груп населення України в напрямках організації соціально-психологічної діяльності. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Державного вищого навчального закладу “Запорізький національний університет” та Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Запоріжжя, 2016. №2(10). С. 63-68. URL: <https://www.journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/article/view/1062>.